

Mulové v tradici a víře romské elity

Lucie Kvízová

Čeští a slovenští etnologové a badatelé dalších společenských věd se zabývali dosud především otázkou původu, historického rozsídlení a společenského vývoje Romů, studovali jejich tradiční kulturu, život, jazyk a folklór. Otázku jejich víry a magických představ sledovali pouze okrajově. Přesto víra v posmrtný život a návraty zemřelých je dodnes jedním z velice živých a hluboce pocítovaných fenoménů duchovního života Romů na našem území. Patří k duchovnímu dědictví všech Romů. Nezavrhlá ji dosud ani romská elita profesní působností svázaná s velkoměstskou Prahou. A právě vírou této výjimečné skupiny Romů v návraty zemřelých – mulů do světa živých se zabývám.

Romská elita stojí na společenském protipólu těch, kteří dosud byli a jsou v centru pozornosti etnologů.¹ Představuje nejvzdělanější část romského společenství, část, která předznamenává další vývoj romské komunity. Na víře v muly lze prokázat, jak se romská elita ve svých názorech proměňuje a současně jak hluboce tkví v kořenech vlastních tradic a kultury.

Romskou elitu vymezují měřítky romské společnosti. Pod romskou elitu tedy zahrnují lidi, kteří se odlišují jak výjimečnou profesí,² tak i tím, že

¹ Etnologové se však dosud orientovali a nadále orientují především na Romy, kteří buď žili v nepřerušené kontinuitě v lokálně ohraničených romských komunitách, nebo po imigraci do českých zemí vytvořili nové lokální romské společnosti uvnitř občanské společnosti měst a vesnických obcí. Zaměřili se na problematiku Romů, kteří se řadí z hlediska kulturního, sociálně-ekonomického, z hlediska dosaženého vzdělání a vykonávané profese, k méně vyspělé části romského společenství.

² Romská komunita si vybudovala vlastní měřítko úspěšnosti a elitnosti. Profesní pozice, které respondenti zastávají, jsou z hlediska Romů chápány jako proniknutí do vyšších společenských struktur, které dříve nezaujímali (např. profese modelky, podnikatele,...).

představují kulturně a ekonomicky vyspělou část romského společenství.

Svou stať opírám o údaje terénního výzkumu, který jsem uskutečnila v Praze v letech 1998–1999 technikou nestandardizovaných opakovaných rozhovorů³ a dlouhodobým zúčastněným pozorováním. Do souboru respondentů jsem zařadila představitele elity a pro srovnání i představitele neelity. Na názory neelity a názory předků současných Romů, kteří žili na Slovensku, upozorňuji v textu nebo v poznámkách pouze v případě, že se názory a postoje elity odlišily.

Zaměřuji se na tu část romské komunity, která je nejprogressivnější částí romského společenství a jako taková ukazuje trendy dalšího vývoje romské komunity. Na víře v muly lze prokázat, jak se proměňuje ve svých názorech a současně, jak tkví v kořenech své etnicity, své vlastní tradice, své vlastní kultury.

Mulové v myšlenkové tradici

Starší i novější tradice ukazují, že Romové věřili na posmrtný život, ve kterém žili zemřelí podobným způsobem jako živí. Věřili, že se mrtví mohou kdykoli po pohřbu mezi živé vrátit.⁴ Většina Romů dosud na existenci mulů věří a běžně s nimi komunikuje.

Podle některých tradičních představ Romů se mrtvý třetí den po pohřbu přijde s příbuznými rozloučit – poděkovat, podle jiných představ se třetí den po pohřbu nebožtík vrátí jen v případě, že mu něco ve spojitosti s odbavováním pohřbu neudělali pozůstalí po vůli. Dále Romové věří, že ze záhrobí přicházejí i zemřelí, kteří mají dvě srdce či dvě duše nebo nemají čisté svědomí. V prvním případě druhá duše nedá mrtvým klidně spát a způsobuje, že zemřelí chodí v noci navštěvovat své pozůstalé.⁵ V druhém případě zemřelí nemají po smrti pokoj a jejich viny je nutí žádat o odpuštění živé. Tito zemřelí přicházejí kdykoli. Přicházejí ti, kteří se snaží na něco upozornit, či je před něčím varovat.

Mulo tedy navštěvuje živé: 1) vždy pravidelně krátce po pohřbu – po určitou dobu, 2) trvale – kdykoli chce na něco upozornit.

³ Ve výzkumu uvádím informace od 65 respondentů. Od října 1998 do dubna 1999 jsem se s respondenty pravidelně stýkala.

⁴ Návratu zemřelých se pozůstalí snažili zabránit tím, že jim nezadávali příčinu návratu – vybavili je dostatečně do rakve a dodrželi všechny zásady důstojného odchodu nebožtíka na onen svět.

⁵ Viz. Davidová, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů-Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. *SN*, 36, 1988, 1, str. 100.

Funkce mula

1) Mulo si přichází podle víry Romů pro umírajícího člena rodiny a odvádí ho na onen svět (v povědomí Romů je mulem odvádějícím umírajícího nejčastěji dávno zesnulý příslušník vlastní rodiny).

2) Mulo informuje své nejbližší např. o blížícím se neštěstí, ohlašuje smrt blízkých, případně varuje živé, či jim sděluje určitá poselství.

3) Mulo přes tyto pozitivní „věštecké“ vzkazy v povědomí Romů do života zasahuje převážně negativně – např. pozůstalé straší nebo jim vyhrožuje či něco vyčítá. Proto je cílem většiny praktik, které Romové uskutečňují od skonu člověka až do jeho pohřbu, uspokojit potřeby zemřelého, udobřit si ho a zamezit mu v ubližování živým.

Forma v jaké se mulo živým zjeví

1) Mulo živé navštíví ve formě zjevení – objeví se před člověkem ve své původní fyzické podobě.

2) Mulo se zjeví ve snu, ve své tělesné schránce.

3) Mulo na sebe upozorní, „dá“ živým nějaké znamení o své přítomnosti (vizuálního či zvukového charakteru – např. spadne nějaká věc, otevře se okno, ozve se rachot apod.).

4) Mulo na sebe vezme jinou podobu – nejčastěji zvířecí.

Forma a charakter návštěvy mula

Zjevení mula, tak jak mi bylo respondenty z řad elity popisováno, má charakter vizuálního i kontaktního vjemu – „*byl u mě*“, „*prošel kolem mě*“, „*dotknul se mě*“. Zjevení mrtvého vnímá jednotlivec většinou individuálně, ale mrtvý se může zjevit ve stejný moment i více osobám – „*spolu se sestřenicí jsme se v noci vzbudily a uviděly jsme strejdu, jak sedí v jeho oblíbený židli u našich postelí, když jsme na židli inákly, zmizel, nebylo tam nic*“.⁶

Respondenti se shodují na tom, že mluvit s duchem nebožtíka (ať ve snu nebo v „reálu“) není dobré – „*když se to stane, znamená to vždy něco špatného*“,⁷ může však jít i o upozornění. Dívat se mulovi do tváře podle respondentů rovněž nic dobrého nevěstí.

Romové věří na fyzickou přítomnost mula při jeho návštěvě živých, a to,

⁶ Výpověď respondenta (Ž. L., žena, 1975, Louny).

⁷ Výpověď respondenta (M. D., muž, 1982, Praha).

ať již se zjeví ve snu či v reálu a přihlásí se zvukem, pohybem vzduchu a předmětů, dotykem, fyzickým omezením nebo zjevením. Ve snu – polo-spánku někteří respondenti slyší např. „rány do oken“, „kvílení“, „hlasitý smích“ apod., což si vykládají tím, „že vzbudili mrtvého“. Jindy se budí ze spánku s pocitem, že fouká vítr, že se dusí, že se nemohou obrátit či promluvit, mají pocit, že je někdo zalehl apod. Když se pak probudí ze snu, ve kterém se jim o mrtvém zdálo, často cítí ještě po určitou dobu jeho fyzickou přítomnost. V reálu bez příčiny „zničehonic“ padají na zem předměty, bouchají nebo praskají dveře či okna, jsou slyšet kroky po bytě, otevírají se kredence apod.

Mulo, pokud se přímo zjeví, bere na sebe více podob – a to s ohledem na sdělení, které živým „dává“. Ve své fyzické podobě přichází mulo nejčastěji tehdy, když chce upozornit na nějakou důležitou blížící se či právě probíhající událost nebo když chce před něčím varovat. V podobě zvířete rovněž varuje, ale také trestá živé⁸ a dává jim znamení o blížícím se úmrtí v rodině či okolí. Nejčastěji přijímá dávný zemřelý podobu ptáka (ten svou přítomností a činností upozorní živé na úmrtí někoho z blízkých). Pokud se mulo zjeví v lidské podobě, jeho obličej respondenti většinou v bdělých přeludech ani ve snech nevidí. Přesto cítí přítomnost konkrétního mrtvého – vždy ví, který ze zemřelých s nimi komunikuje – „vnímáš od koho to je, cítíš to“.⁹ Pouze jedna respondentka mi sdělila, že vidí obličej mulů, ovšem vídá cizí zemřelé, nikoli ty, které za života znala.¹⁰

Romové věří, že mulo po své návštěvě zanechá „stopy setkání“. U některých Romů z řad elity se traduje to, že „když se tě mulo dotkne, máš na tom místě modřinu nebo otisk, který si ještě večer neměl“.¹¹ Modřiny a otisky jsou pro Romy znamením, že u nich mrtvý byl – tuto dodnes přítomnou vizi mi potvrdila řada respondentů.¹² Proto se brání i pověrečnými praktikami. Aby člověk přešel fyzickému kontaktu s mrtvým, neměl by si, když se ukládá ke spánku, lehat na záda – neboť „mrtvý si může na tebe lehnout“.¹³ Většina respondentů, kteří tuto pověru znají, si raději lehá na bok.

⁸ Jeden z respondentů byl svědkem scény, kdy se na Slovensku „jeden Cigán se rnuhal u hříbi tova, najednou přiletěl bílý pták – asi sova a klovl ho do hlavy, a on omádlel“, „ten pták byl mulo a potrestal ho za jeho řeč“ (C. F., muž, 1944, Praha).

⁹ Výpověď respondenta (H. M., žena, 1973, Brno).

¹⁰ Vidí i jejich obličej – svá zjevení a pocíty popsala následovně: „mají nepřijemný výraz“, „nemají nohy, mají ale ruce a jejich tělo je zakončeno dole neurčitě“, „tahají mě ze spánku, ne nechají mě spát“ (respondent mimo seznam, 1968).

¹¹ Výpověď respondenta (H. M., muž, 1960, Praha).

¹² Jedna respondentka navíc uvedla, že po tom, co se z „ošklivého snu“ probudila, měla „poškrábaná záda do kůže“, udělal jí to prý mulo (respondent mimo seznam, 1970).

¹³ Výpověď respondenta (I. I., žena, 1974, Praha).

U neelitního vzorku respondentů se popis charakteru návštěv mulů neliší. Současné popisy a vnímání návštěv mulů (nezávisle na elitnosti romského prostředí) jsou dosud u pražských Romů shodné s těmi, které měli Romové v minulosti. Neodlišují se od tradičních představ a vnímání, které si Romové přinesli ze Slovenska.

Zjevení a návštěvy mula po pohřbu

Doba, po kterou pravidelně mulo po pohřbu navštěvuje pozůstalé, jak mi respondenti z řad elity uvedli, je různá. Některé pozůstalé chodí zeměřelí navštěvovat kratší dobu – „trvá to týden nebo dva, než člověk úplně odejde“,¹⁴ jiné delší dobu. Mrtvý přichází poprvé nejčastěji třetí den po pohřbu a ten den je rovněž pozůstalými očekáván, ale může přijít i později – po týdnu, po 14 dnech, po měsíci nebo po 6 týdnech. Na závaznou posmrtnou návštěvu mula v období po pohřbu však mnozí z řad pozůstalých romské elity již nevěří. Zejména příslušníci mladé generace ji odmítají jako nereálnou a své odmítnutí zdůvodňují zkušeností. V pověrečných představách jiných elitních Romů však nadále zůstává živá. Při dlouhodobých návštěvách mula většina lidí trpí – „každou noc jsem se budila a slyšela tukaní holí – to jak se manžel šourá na záchod, trvalo to asi půl roku“.¹⁵ Přesto se konkrétní zeměřelí zjevují podle slov respondentů těm z rodiny, kdo je měli nejradši.¹⁶

Důvod návštěvy mula po pohřbu

Respondenti z řad elity, kteří na posmrtnou návštěvu mula věří, ji spojují nikoli s rozloučením mrtvého s rodinou, ale s vyjádřením jeho spokojenosti nebo nespokojenosti. Uvedli, že jim mrtvý krátce po pohřbu přijde za pohřeb poděkovat, nebo naopak vyjádří svou nespokojenost s průběhem pohřbu.¹⁷ Věří, že jestliže rodina nedodrží během odchodu člověka na onen svět nějaké zásady, nebo na něco zapomene – např. špatně jej na onen svět vybaví, mulo přijde a vyčte jí, že mu nedala do rakve to,

¹⁴ Výpověď respondenta (H. M., žena, 1973, Brno).

¹⁵ Výpověď respondenta (V. B., žena, 1947, Praha).

¹⁶ U elity vnímáno stejně jako u neelity, tyto představy se neodlišují od tradičních představ Romů na Slovensku.

¹⁷ Postoje elity se neliší od neelitního vzorku, tyto představy si Romové přinesli s sebou ze Slovenska.

co chtěl.¹⁸ Proto se prý po určité době po úmrtí a po pohřbu dodržují příkaz „dát nic“ z bytu, mohlo by se totiž stát, že „mrtvý bude něco potřebovat, a když to doma nebude, bude se stále vracet a pořád to bude chtít“.¹⁹

Příprava na první návštěvu mula

Na návštěvu mula třetí den po pohřbu se romské rodiny v minulosti připravovaly. Na Slovensku i po příchodu Romů do českých zemí bývalo tradicí přichystat pro mrtvého něco k pití a k jídlu a následně se ujistit, zda mrtvý doma byl. Romové věřili, že mrtvý dá nějaké znamení o své přítomnosti, nebo se jim zjeví ve snu.

V současnosti se však již – ani v těch romských rodinách, kde na závaznou návštěvu mula věří, na ni vždy nepřipravují. V současnosti přípravy na návštěvu zemřelého po pohřbu již nepovažují za závazné ani v těch rodinách příslušníků romské elity, v nichž na návštěvu mula po pohřbu věří.

Ti představitelé elity, kteří se na návštěvu mrtvého připravují, večer před očekávanou návštěvou pro něj na stůl nebo do okna připraví to, co měl nebožtík rád – např. „panák tvrdého“²⁰ nebo „hrníček s vodou a cigaretu“.²¹ Čekají, kdy si mulo pro připravené věci přijde – „kdy cigareta zmizí“.²² Čtvrtý den ráno se rodina sejde a dohaduje se a zjišťuje, zda se nebožtík připravených věcí dotknul, do něčeho „strčil“ či něčím pohnul – jestli „ucmrndnul vodu“,²³ jestli „je voda trošku vylitá a cigareta celá“²⁴. Přítomnost mula se dále zjišťuje např. tak, že se nasype na podlahu nebo na stůl mouka a čeká se, jestli v ní mulo nechá otisky nohou nebo rukou (často uváděný příklad).²⁵ Respondenti se shodli na tom, že vždy zůstalo

¹⁸ Jestliže rodina zapomene nebožtíkovi dát do hrobu nějakou věc, často ji dodatečně na hřbitov přinese ze strachu, že se jim mrtvý zjeví a bude si o ni říkat.

¹⁹ Výpověď respondenta (T. A., žena, 1963, Praha).

²⁰ Výpověď respondenta (G. J., muž, 1964, Litvínov).

²¹ Výpověď respondenta (K. I., žena, 1974, Senica).

²² Výpověď respondenta (K. I., žena, 1974, Senica).

²³ Výpověď respondenta (Š. B., muž, 1978, Brno).

²⁴ Výpověď respondenta (K. S., žena, 1975, Loupy).

²⁵ Neelita se do příkladů a postojů v této otázce od elity nijak zásadně neliší, ale opět se jako celek projevuje homogenně – na návštěvu mula věří, ačkoli se na ni nepřipravují již všichni respondenti. V charakteru přípravy jsem žádné změny nezaznamenala. Na Slovensku se lidé na příchod mrtvého připravovali – rodina byla pospolu a přítomnost mula se zjišťovala podobnými způsoby, jakými je zjišťována dnešními Romy u nás. Kromě již uvedených způsobů bývalo na Slovensku ještě tradicí nasypat na zem popel a následně zjišťovat, zda jsou na podlaze stopy, nebo připravit na stůl umyvadlo s mýdlem a ručníkem a poté zkoumat, zda byly použity.

vše v takovém stavu, v jakém to zanechali. Přesto tyto rodinné tradice, které se v rámci jednotlivých rodin liší, udržují – vnímají je jako přijatou normu. Vodu, alkohol či jídlo, které byly určeny mrtvému, potom elitní Romové vylévají a vyhazují – nezávisle na tom, zda se jich mrtvý dotknul či ne.

U respondentů z řad elity dochází k posunu v pověrečných představách spojených s návratem mrtvých. Romská elita ve svých manifestovaných postojích tvrdí, že se již na návštěvu mula přestává připravovat. Někteří mladší Romové na příchod mula nevěří. Jejich pozice se racionalizují. Opuštění pověrečných představ provází opuštění magicko-pověrečných aktů.

Návštěvy dávných zemřelých

V tradičních, dodnes i u romské elity zakódovaných představách se živým zjevují i dávní zemřelí. Ti mohou přijít kdykoli a ke komukoli. Jejich návštěvy si Romové²⁶ vždy snažili vysvětlit a zdůvodnit. Tito mulové komunikují s živými nejčastěji ve snu. Mohou se však zjevit ve své fyzické podobě, vzít na sebe podobu zvířecí, či na sebe nějakým způsobem upozornit. Nejčastěji se však objevují ve snech. Nemusí se však vůbec živým zjevovat, ačkoli je chodí navštěvovat. Víra v to, že se může kdokoli z mrtvých kdykoli vrátit, „jde“ v romském prostředí tak daleko, že přechází do zvyklosti zákazu ohřívání zbytku jídel (jídel z předešlého dne). Romové totiž věří tomu, že je jídlo očicháváno duchy mrtvých a že by do nich po jeho pozření vešly mrtvolné zárodky.

Respondenti z řad elity vnímají návštěvu dávného zemřelého jako jeho zájem o rodinu – žc chce rodinu nebo jednotlivce, kterému se ukáže, na něco upozornit či před něčím varovat.²⁷ Chce jim dopředu ohlásit něco důležitého, co se má v blízké době stát. Ohlašuje často narození nového člena rodiny – „táta mi přišel říct, že se mi narodí kluk“²⁸ – ohlašuje úmrtí

²⁶ Neelitní Romové si stejně jako elitní Romové své představy o návštěvách dávných zemřelých přinesli s sebou jako myšlenkové dědictví předešlých generací ze Slovenska v nezměněné podobě.

²⁷ Např. jednu respondentku ve snu varovala mrtvá babička, aby na sebe dávala pozor, že snu si vzpomíná, že přišla k babičce na návštěvu a měla na sobě červenou bundu, babička ji proto nechtěla pustit dovnitř a kladla jí na srdce, ať se opatruje, asi za 14 dní nato respondentka potratila (respondent mimo seznam, 1971).

²⁸ Říká respondentka o svém otci, který umřel asi týden před tím, než porodila syna. To, že má chlapec podobné charakterové vlastnosti jako děda, vysvětluje tím, že „syn je náhrada za táta“ (respondent mimo seznam, 1945).

člověka nebo blížící se smrt.²⁹ Někteří z respondentů návštěvu mula očekávají, opakovaně se přichází za rodinou podívat především o svátcích a výročích – „mrtví nás chodí pravidelně navštěvovat hlavně o svátcích, na vánoce jsem slyšela bouchání na okno a manžel v ten samej okamžik na dveře, nikdo tam však nebyl, ale oba jsme věděli, že se na nás přišla podívat máma“.³⁰

Umírající a mulové

V obecném vědomí pražských Romů přžívá představa, že si pro zemřelého přichází někdo ze zemělých příbuzných proto, aby ho přivítal a odvedl na onen svět.³¹ Umírající člověk tyto duchy zemělých často vidí a příbuzným svá vidění popisuje, ačkoli ti jejich přítomnost nevnímají. Zemřelí chodí umírajícího navštěvovat a volají jej k sobě.³² Představy, které si přinesli s sebou ze Slovenska, Romové neopustili.

Také většina respondentů z řad elity se shoduje na tom, že si pro umírajícího člověka přicházejí dávno zesnulí nejbližší členové rodiny, aby ho odvedli do světa mrtvých.³³ Někteří se domnívají, že si pro umírajícího přichází poslední zemřelý v rodině. Pouze dva informátoři mladšího věku o tom, že by si pro umírajícího přišel mulo, nikdy neslyšeli a několik respondentů (kteří se narodili v Praze a věkově náleží k mladší střední generaci) se staví k této představě skepticky.

Věkové hledisko a místo narození respondentů má na jejich názory velký vliv – v tomto případě platí, že mladší lidé a ti, kteří se narodili v Praze, se od tradičních představ odklonili.

²⁹ Jedna z respondentek uvedla, že její matka komunikovala se zemřelou příbuznou a ta jí sdělila, že druhý den zemře babička, což se pak vyplnilo (P. H., žena, 1984, Praha).

³⁰ Výpověď respondenta (C. V., žena, 1949, Hořice na Šumavě).

³¹ Viz. Mann, A. B.: *Vartovanie pri mrtvych na Slovensku. Kultové a sociálne aspekty pohrebného rituálu od najstarších čias po súčasnosť*. Slovenská národopisná spoločnosť, Bratislava 1993, s. 81.

³² Jedna respondentka popsala, že umírající dědeček, který přežil obě své manželky, křičel: „Nemohete mě, uťahajte mě, já chci tady ještě zůstat“ – když se ho ptali, co se děje, odpověděl: „oni mě chtějí strhnout, vzít s sebou, abych tu už nebyl“ – na otázku kdo, odpověděl, že obě jeho zesnulé ženy (resp. I. D., žena, 1962, Turnov). Jiná respondentka říká: „Tátu chodil navštěvovat děda a bába a pořád tu volali“ (resp. B.V., žena, 1955, Rokycany).

³³ Neelita se od elity v názorech na to, že si pro umírajícího přijde duch dávno zemřelého příbuzného, nijak neliší, i popisy návštěv mulů u lůžka umírajícího jsou podobné. Jako celek na tyto návštěvy neelita věří – a to nezávisle na věku, místě narození a profesi respondentů.

Postoj živých k mrtvým

Postoj živých k mrtvým je v romské komunitě odedávna poznamenán respektem, strachem a úctou.³⁴ Zjevování mulla v jakékoli formě je vnímáno jako přirozená návaznost „života“ – jeho odchodu, jako nedílná součást jeho dožívání v komunitě.³⁵

Někteří Romové z řad elity, kteří na mulla věří, mají z mrtvého strach – a to především tehdy, jestliže si s nebožtíčkem nedořešili osobní záležitosti a spory. Věří tomu, že: „mrtvý si přijde vyřídit účty“.³⁶ Bojí se, že je duch zemřelého bude chodit navštěvovat – „strašit“.³⁷

Ačkoli převážná většina respondentů vnímá přítomnost mulla negativně (bojí se, „co se stane“), několik respondentů z řad romské elity uvedlo, že jsou rádi, když je mrtvý navštěvuje ve snech, „v meditacích“ či přeludech. Kontakt s blízkou milovanou zemřelou osobou je provázen libými pocity. Přejí si, aby se jim o konkrétních zemřelých ve snu zdálo – „chtěl bych, aby se by mi někdy zjevila sestra nebo rodiče, ale ještě se mi to nestalo“.³⁸

Členové rodiny (někde i komunity) si pak mezi sebou vyprávějí o snech, ve kterých je mrtvý navštívil, a hledají významy konkrétního snu a důvod návštěvy mulla – „co z toho pro ně vyplývá“. Některé respondentky, které mají děti, mi sdělily – že po tom, co se jim narodilo dítě, zmizely návštěvy mulla – (často šlo o jejich zemřelé rodiče). Některé tuto skutečnost vnímají tak, že se mrtvý převtělil do jejich dítěte.

Romové se snaží před návštěvami mulla chránit. Věří, že je světlo před mulem ochrání, a tak se v některých rodinách několik dní po pohřbu či při zjevování mullů svítí. Reakce Romů po „návštěvě mullů“ bývá různá. Někteří z řad elity, když mají sny o mrtvém příbuzném, zapalují hned ráno – po probuzení svíčky u jeho fotografie. Romové z řad elity věří tomu, že

³⁴ Postoj živého k mrtvému je patrný především při odchodu člověka z tohoto světa, při obstarávání mrtvého (při posledním posloužení) a při jeho ukládání do rakve.

³⁵ U elity dochází k posunu vnímání mullů na rozdíl od neelity, která pocituje z návštěvy mulla, či při pouhém pomyslení na něj, především strach a obavy. Nesetkala jsem se zde s názorem, že by si zjevení mulla přáli – převládá spíše strach a jeho přítomnost je vnímána pouze negativně. Romové na Slovensku se zjevení mulla stejně jako neelita výhradně obávali.

³⁶ Výpověď respondenta (M. J., muž, 1975, Blansko).

³⁷ Jeden z respondentů, který na mulla nevěří, chodil jako výrostek jednu „neuvěřitelně pověřivou“ rodinu z řad neelity strašit poté, co jim někdo z rodiny zemřel – převtělil se do farářského hábitu a kymácel se ze strany na stranu před jejich oknem, „byli z toho hotový a po celém městě se povídala o tom, že je přišel navštívit mulla“ (resp. G. O., muž, 1970, Rokycany).

³⁸ Výpověď respondenta (Š. I., muž, 1962, Praha).

³⁹ Dva z mých respondentů vyměnili byt ze strachu z návštěv zemřelého.

světlem mula odeženou. Dlouhodobé návštěvy mrtvého a strach z nich mohou vést živé k rozhodnutí vyměnit byt³⁹ nebo (což je obvyklejší) si jej nechat vysvětit farářem.

I když část Romů z řad elity (na rozdíl od neelitních Romů a od tradičních představ, které měli jejich předkové na Slovensku) vnímá návštěvy mula jako pozitivní – (věří na to, že je mulo varuje, věří na jeho převtělování), většina respondentů z řad elity má návštěvy mula spojeny s převážně negativními pocity. Skutečnost, že někteří elitní Romové vnímají návštěvy konkrétních mrtvých i jako příjemné, však hovoří o ztrátě závaznosti tradičního vnímání.

Dochází tu k významné transformaci – změně ve vnímání návštěvy mrtvého – část elity ztrácí bázeň z mulů a komunikace s nimi se pro ně stává věcí příjemnou. Přehodnocování vztahu k mrtvým naznačuje nový nastoupený trend směřování. Novou pozicí je i ztráta tabuizování mula.⁴⁰

“Mulos” in the tradition and belief of romany elite.

Lucie Kvízová

Posthumous life and belief in the return of dead people into the life of those living are among the traditional ideas which are deeply rooted in the views of presentday Romanies – the citizens of the Czech Republic.

Both older and newer traditions prove that Romanics believed in posthumous life in which the dead lived in a similar way as those living. They believed that the dead – mulo – can return among the living ones at any time after the burial. Most Romanies still believe in the existence of mulos and frequently communicate with them. According to some traditional ideas of Romanies, the dead comes back the third day after the burial to say good-bye to his relatives and to thank them;

⁴⁰ Neelitě jako skupině (v porovnání s elitou) však dělalo velký problém se mnou na toto téma hovořit, podle jejich představ se „o světě mrtvých takto mluvit nemá“. Cítila jsem z nich obrovský respekt před mrtvými. Pro mnoho respondentů z obou skupin bylo stále toto téma příliš intimní nebo tabu.

according to other ideas the third day after the burial the deceased only returns in the case that the survivors did not follow some of his desires in connection with the arrangement of the burial. Furthermore, Romanies believe that also those deceased who have two hearts or do not have clear conscience come back from the other world.

The writer examines the problem of belief in the return of the deceased in the Romany elite. The analysis is based on a research conducted in Prague between 1998 and 1999 with the method of non-standardised multiple interviews with longitudinal participating observation.

The article asks a number of questions: the question of the deceased – mulo – in the spiritual tradition of Romanies; the question of mulo's role in the life of the living; the question of the form and character of mulo's visits; the question of mulo's appearance and visit after the burial; the question of preparation for mulo's visit; the question of the visit by those who died long ago; the question of the dying; and the question of the attitude of the living toward the deceased.

In the present-day Romany elite the attitude of the living to the deceased is also marked with respect, fear and honour. The appearance of a mulo in any form is perceived as natural continuity of "life" – his departure as an integral part of his impact on the community. However, it is also perceived as premonition of something evil. Hence the awe, fear and effort to prevent the return and arrival of the deceased. The predominant part of respondents perceive mulo's presence negatively. However, some of them consider contact with a close, beloved deceased person as pleasant.

Although a part of Romanies from among their elite (unlike non-elite Romanies and traditional ideas their ancestors had in Slovakia) regard mulo's visits as something positive – (they believe that mulo warns them and also believe in his reincarnation), most respondents from the elite still associate mulo's visits with largely negative feelings. The fact that some elite Romanies regard the visits of a specific deceased person as pleasant also speak about the loss of continuity of traditional perception. One can see significant transformation – change in the perception of the visit by a dead man – part of the elite is losing fear of mulos and communication with them is becoming a pleasant thing. The reconsideration of the relationship to the deceased has indicated a new, ongoing trend in the superstitious tradition of their community. The loss of taboo in relation to the mulo is also a new position.